

VAKIF ŞEHİR ARTUKLU MARDİN

Bölüm 21

ARTUKLU MELİK İSA DÖNEMİ

M.S. 1376-1406 Artuklu Melik İsa Bin Muzaffer Davut Bin El –Melik es Salih Döneminde Mardin

Melik Davud'un ölümü üzerine yerine oğlu Melik İsa geçti. Mardin Kalesi yakında 'Zinciriye' adıyla şöhret bulan Medreseyle birlikte cami yaptırdı¹.

Melik İsa Ali Bin Alemüddin oğlu büyük bilgin Hacı Feyyazı da vezir yaptı.

Bu dönemde, Karakoyunlu Kara Mahammed Mardin üzerine yürüdü ve Artuklu Ordusu'nu yendi. Melik İsa ve veziri esir düştü. Vezir Hacı Feyyaz H.786 (M.1384) bir yıl sonra esaretten kurtuldu. Hacı Feyyaz b. Emir (bugün Mardin'de halen hamam olarak hizmet veren, Emir hamamının sahibidir.² 1401 yılında Timur, tekrar gelip Dunaysır'da (Nusaybin) ovaya çadır kurdu. Mardin'i almak istedi. Bir söylentiye göre oğlu Uluğ Beyin doğduğunun müjdelenmesi üzerine Mardin'den ayrıldı.

Melik İsa, babası gibi âdil ve merhametli idi. Karakoyunlular ile Artuklular arasında sık sık savaşlar olurdu, Melik İsa 1384 (H. 786) senesinde yine Karakoyunlu hükümdarı Kara Mehmed'in saldırısına uğrayarak mağlup oldu.

Sultan İsa döneminde Artukluların Karakoyun ve Akkoyunlular ile mücadele ettiği görülmekle birlikte, Mardin Artuklularının yıkılışa götürecek süreç Timur'un bölgeyi istila etmesiyle daha da hızlandı. Nitekim Karakoyunlu Kara Mehmed, H. 786 (1384-5) yılında kızıyla evlenme isteğine olumsuz cevap veren Sultan İsa'nın üzerine yürümüş ve onunla tuttuğu savaşta Sultan İsa'yı büyük bir bozguna uğratarak, en değerli veziri 'Alemüddin oğlu Hacı Feyyaz'ı esir etmiştir. Ancak daha sonra ortadan kalkan, Timur tehlikesine karşılık bu iki hanedan Timur'a karşı birleştikleri gibi, Memlûklerden de himaye ve yardım istedi. Her ne kadar Memlûklü'lere bağlı olsa da bölgeye yaklaşan Timur'a tabiiyetini arz etmekten başka bir çaresi bulunmayan Sultan İsa, bölgedeki diğer emirlerin aksine onun huzuruna çıkmayarak onu öfkelenirmiş ve bunun üzerine Mardin Timur tarafından muhasara edilmiştir (Rebiülevvel 796/Ocak-Şubat 1394)

Bu durum karşısında Sultan İsa kardeşlerine ve emirlerine şehri teslim etmemelerini tembihleyerek, büyük hediyeler ile Timur'un huzuruna vardıysa da esir edilmekten kurtulamadı. Ancak Mardin Kalesi'nin oldukça müstahkem olmasından dolayı şehir Timur tarafından ele geçirilemedi ve yanında Sultan İsa bulunduğu halde şehirden ayrılarak buradan Âmid'e doğru yola çıktı. Sultan İsa ise Timur'un kendisine tâbi olması koşuluyla affetmesi üzerine üç yıl sonra Mardin'e döndü.

Sultan İsa Timur'la yaptığı anlaşmaya uymayan ve Memlûklüler üzerine yapılan sefere katılmayan Sultan İsa, yeniden Timur'un hedefi haline geldi. Ramazan 803 (Nisan-Mayıs 1401) yılında tekrar Mardin önlerine gelen Timur, daha önce de olduğu gibi Mardin Kalesini ele geçirmeye muvaffak olamadı ve şehrin alınması için Akkoyunlu Kara Osman'ı görevlendirerek Bağdat'a yürüdü. Ancak Akkoyunlu Kara Osman da Mardin'i alamayarak muhasarayı kaldırdı.

¹ Mardin Artuklu Melikleri Tarihi Kitap Ferdi Naşir Ali Emiri Hazırlayan Y.Metin Yardımcı –Editör İbrahim Özcoşar Hükeyin H.Güneş İstanbul - 2006 İmak Ofset Basım Yayın.San.Tic.Ltd.Şti s.40

² Artuklu Yayınları Batık Hazine "Mardin Halk Kültürü " Şekip YURTTAŞER)ISBN 978-605-9827+21-8 S.20

Bu dönemde ortaya çıkan Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasındaki mücadele Sultan İsa'yı biraz rahatlamış olsa da bu iki Türkmen hanedanının aralarında anlaşması Türkmen beyi Çeküm ile ittifak yapan Sultan İsa, müttefiki ile Kara Osman üzerine yürüyerek, onu Âmid'e (Diyarbakır) çekilmeye zorladı. Fakat Âmid önlerinde meydana gelen savaş sonucunda Akkoyunlular galip geldiği gibi, Türkmen Beyi Çeküm ile Artuklu meliki Sultan İsa da bu savaşta hayatını kaybetti. (Zilhicce 809/Mayıs-Haziran 1407)³

Melik İsa Akkoyunlu tehlike ve tehdidine karşı Kara Koyunlularla iyi ve dostane ilişkiler içinde bulunmaktaydı. Emir Timur'un ölümünden sonra bölgede bulunan ve dağılık halde Şam ve Suriye'de yaşayan Türkmenleri etrafında toplayan Kara Yusuf 1405 yılında Mardin'e geldiğinde büyük bir sevinçle karşılanmış ve ağırlanmıştır. Musul istikametine gitmekte olan Kara Yusuf hamile eşini Zinciriye Medresesi'nde bıraktı. Zinciriye Medresesinde Dünyaya gelen Cihangir daha sonra Kara Koyunlu Hükümdarı oldu.⁴ bir süre sonra Timur Han'ın Tebriz'i ele geçirmesiyle Melik İsa, Mısır Sultanı'na bağlılığını bildirdi. Sultan Berkuk buna karşılık 1385 (H. 787) senesinde Melik İsa'ya hilat gönderdi. Timur Han'ın ordularıyla Güneydoğu Anadolu üzerine yürümesi ve zaferler kazanarak Mardin'e yaklaşması üzerine Melik İsa, onun tabiiyetine girmeyi kabul etti. Fakat iki ordu askerleri arasında küçük çarpışmalar oldu.

Memlûklüler (Kölemenler) kimdir?

Mısır'da Eyyubi ordusundaki Türk asıllı âzathlı emirler tarafından kurulan, dönemin tarihçilerinin Türk Devleti olarak adlandırdığı Memlûklüler (Kölemenler), Bahrî Memlûkleri (Bahriyye, Birinci Memlûkler; 1250-1382) ve Burcî Memlûklüleri (Burciyye, İkinci Memlûkler; 1382-1517) olmak üzere iki dönemde incelenebilir.⁵

Eyyubi Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un Kıpçak ülkesi ve Kafkasya'dan getirip Ravza adasındaki kışlalara yerleştirdiği Türk asıllı memlûklerden oluşan ve Bahrü'n-nîl'e (Nil nehri) izâfetle el-Memâlîkû'l-Bahriyye adını alan özel birlikler çok geçmeden Eyyûbî ordusunun en önemli unsuru haline gelmişti. Necmeddin Eyyûb'un ölümünün hemen ardından Fransa Kralı IX. Louis liderliğindeki Haçlı ordusuna karşı kazanılan Mansûre ve kralla birlikte pek çok kumandanın esir alındığı Faraskur (3 Muharrem 648 / 7 Nisan 1250) savaşlarında en büyük rolü bu birlikler oynadı. Ancak yeni Eyyûbî hükümdarı Turan Şah onların başarısını kıskandı ve liderlerini tahtının ortakları gibi görüp görevlerinden almaya başladı; ayrıca tahta geçmesini sağlayan Türk asıllı üvey annesi Şecerüddür'ü babasının hazinesini saklamakla itham etti ve ona ağır hakaretlerde bulundu. Bunun üzerine Bahrî emîrlerinden Baybars el-Bundukdârî ve arkadaşları bir suikastla Turan Şah'ı öldürdüler. Onun ölümüyle Mısır'da Eyyûbîler yıkılmış ve yerine Memlûklüler adıyla bilinen Türk Devleti kurulmuştur. Baybars ve arkadaşları efendileri Necmeddin Eyyûb'un dul eşi Şecerüddür'ü tahta çıkarmışlar, onun memlûklülerinden İzzeddin Aybek et-Türkmânî'yi de atabek yapmışlardı. Türk asıllı olması dolayısıyla bazı tarihçilerin Memlûklüler'in ilk sultanı saydığı Şecerüddür esir Fransa kralıyla bir anlaşma yaparak Dimyat'ı tahliye etmesi, ağır bir vergi ödemesi ve İslâm ülkelerine saldırmamaya söz vermesi şartlarıyla onu serbest bıraktı. Ancak bu başarısı işe yaramadı. Suriye Eyyûbî emîrleri, meşrû hakları saydıkları Mısır sultanlığını onun elinden almak için harekete geçmişlerdi. Ayrıca onun sultanlığı kadın olması dolayısıyla da yadırganmıştı. Bağdat Abbâsî Halifesi Müsta'sım-Billâh'ın devreye girmesiyle tahta çıkmasını sağlayan Bahrî emîrlerinin tavsiyesine uyan Şecerüddür, İzzeddin Aybek'le evlendi ve seksen gün oturduğu tahtını ona devretti. Böylece tarihçilerin çoğu

³ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM TEZ DANIŞMANI: YARD.DOÇ.DR. SADI SÜLEYMAN KUCUR İSTANBUL 2012

⁴ Mardin Artuklu Melikleri Tarihi Kitap Ferdi Naşir Ali Emiri Hazırlayan Y. Metin Yardımcı –Editör İbrahim Özcoşar Hükeyin H.Güneş İstanbul -2006 İmak Ofset Basım Yayın.San.Tic.Ltd.Şti s.40

⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlûkler>

tarafından Mısır Memlûk hükümdarlarının ilki sayılan İzzeddin Aybek tahta çıkmış ve Memlûkler Devleti resmen kurulmuş oldu (1 Rebûlâhir 648 / 3 Temmuz 1250).

Sultan İzzeddin Aybek, tahtından feragat edip Eyyûbîler'den altı yaşındaki el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'yı tahta çıkarmasına rağmen Mısır üzerine yürüyen Suriye Eyyûbî birliklerini Abbâsiye civarında mağlûp etti. Eyyûbîler'in yeniden savaş hazırlığı yaptığı sırada Moğol tehlikesi ortaya çıkınca Abbâsî halifesinin devreye girmesiyle iki taraf arasında antlaşma yapıldı (Safer 651 / Nisan 1253). Eyyûbî emîrlerinin Memlûk Devleti'ni resmen tanıdıklarını göstermesi bakımından büyük önem taşıyan bu antlaşma ile Ürdün nehri iki devlet arasında sınır kabul edildi.

İzzeddin Aybek bundan sonra anlaşmazlığa düştüğü Bahrî emîrleriyle uğraşmak zorunda kaldı. Onlardan kurtulan Aybek, Moğollar'ın Bağdat'a saldırdığı haberi duyulunca bu gelişmeyi bahane gösterip çocuk sultanı tahttan indirip yeniden tahta çıktı. Ardından Saîd bölgesinde başlatılan isyanları bastırdı ve Eyyûbî emîrleriyle ikinci bir barış yaparak yönetimde istikrarı sağladı. Bu arada siyasî bir evliliğe niyetlenmesi ve Musul Emîri Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla nişanlanması yüzünden hanımı Şecerüddür'ün emriyle bir suikast sonucunda öldürüldü (22 Rebûlevvel 655 / 9 Nisan 1257).⁶

Bu dönemde, Mardin ve yöresi iki defa Timur'un saldırısına uğradı. 796'daki (1394) ilk saldırıda şehir ve Câmî-i Kebîr tahrip edildi. 803 Şevvalindeki (Mayıs 1401) saldırıda ise Timur kaleye giremedi, şehri tahrip edip Bağdat tarafına gitti. Timur ikinci muhasaradan sonra yöreye Akkoyunlu Karayülük Osman Bey'i gönderdi. Akkoyunlular bu havalie yerleştiler ve şehir için önemli bir tehdit unsuru haline geldiler. Akkoyunlu tehlikesine karşı Artuklu melikleri onların rakipleri olan Karakoyunlular'la dostane münasebetler kurdular. Nitekim 1405'te Timur'un ölümünün ardından Kara Yûsuf, Şam'dan o bölgede dağınmış halde bulunan Türkmenler'le beraber Mardin bölgesine geldi; Melik Mecdüddin İsa tarafından iyi karşılanarak kendisine büyük ikramlarda bulunuldu. Karayülük Osman, bir ara Kara Yûsuf'un bölgede bulunmayışından yararlanarak Mardin'i muhasaraya teşebbüs ettiyse de başarılı olamadı.

Kara Mehmet Melik İsa'nın kız kardeşi ile evlenme şartı ile Artuklu hükümdarı ile barış anlaşması imzaladı.⁷

Emir Timur kimdir Türk Tarihindeki Yeri (Timur tanıtımı)

Tarihin gördüğü en büyük askeri ve siyasi dehalardan biri olarak kabul edilen Timur, Yıldırım Bayezid'i Ankara Savaşı'nda yenerek Osmanlı Devleti'ni 11 yıllık bir duraklama dönemine sokmuştur.

Tarihin gördüğü en büyük askeri ve siyasi dehalardan biri olarak kabul edilen Timur, sağ ayağı aksak şekilde yürüdüğü için kendisine Farsça Timurlenk, Türkçe olarak ise Aksak Timur denilmekteydi. Timur 8 Nisan 1336 tarihinde Özbekistan'ın Keş şehrinde doğdu. Babası Barlas oymağının beyi Turagay (Turgay), annesi Tekine Hatun'du.

Barlas boyu Orta Asya'dan gelen bir Türk kavmidir. O dönemde Barlas boyu Çağatay Hanlığı'na bağlıydı. Timur aslen Moğol'dur. Moğollar Cengiz Han'dan üç kuşak sonra Müslümanlaşmış ve Türklerle karışmıştı.

⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlûkler> Müellif İsmail Yiğit

⁷ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.11

Timur'un babası 1360 yılında ölmüş, onun yerine geçen amcası Hacı Barlas'da 1361'de öldürülmüştü. Timur o dönemde 25 yaşlarındaydı.

Cesur, zeki ve bilgili bir Türk asilzadesi olan Timur, kısa zamanda yükselerek Doğu Türk Hakanlığı'nın tahtına oturacaktı. Timur, imparatorluğunun sınırlarını İtil'den (Volga) Hindistan'daki Ganj Nehri'ne, Tanrı Dağları'ndan İzmir ve Şam'a kadar uzatacaktı.

Timur 25 yaşlarındayken Çağatay Hanlığı valilerinden Kazgan Han'ın emrine girdi ve büyük bir birliğin komutanı oldu. Kazgan Han onu kızı Olcay Türkan'la evlendirdi. Daha sonra Kazgan Han pusuya düşürülüp öldürüldü. Bunun üzerine harekete geçen Timur Han'ı öldürenlere savaş açarak hepsini ortadan kaldırdı. Bu başarıları karşısında Çağatay Hanı onu kendi hizmetine alarak Tümen Beyi olarak görevlendirdi.

1370 yılında Timur, Belh şehrinde tam bağımsız bir konuma geldi. Cengiz hanedanının avantajlarından yararlanmak için Çağatay sülalesinden Soyurgatmış Han'ı tahta çıkardı. Timur, şeklen yeni hükümdara bağlı gözüküyordu ancak mutlak hükümdar kendisiydi.

Belh'te toplanan kurultay, Timur'a “Kutbeddin” ve “Sahib Kıran” unvanlarını verdi. Timur kısa bir süre sonra başkenti Belh'ten Semerkant'a taşıdı. Bu dönemde birçok bölgeye başarılı seferler düzenledi.

1371-1377 yılları arasında Harezm'e üç, Moğolistan'a iki sefer yaptı. 1378'de birinci Altın Ordu Seferi ile adını bütün dünyaya duyurdu. 1379'da Harezm'e bir sefer daha düzenledi. 1380'de Herat'a girdi. Böylece Harezm ve Horasan tamamen ele geçirildi. 1389'a kadar yaptığı seferlerle Turfan, Karaşar bölgelerini zaptetti ve Uyguristan'ı kendisine bağladı.

1390-1391 yılları arasında yeniden Altın Ordu Seferi'ne çıktı. Bu seferi düzenlemesine Altın Ordu hükümdarı Toktamış Han'ın vefasızlığı neden olmuştu. Çünkü önceki seferlerinde Timur, Toktamış Han'ı desteklemiş, onun düşmanlarını bertaraf etmişti. Toktamış Han bu destek sayesinde güçlenince Timur'a karşı isyan etmişti. Bu seferinde Doğu Avrupa'ya egemen olan Toktamış'ı yıkmak için onun bütün ülkesini ele geçirmek zorunda kalmıştı. Bu durum Rusya'nın güçlenerek yayılmasına yol açmıştı. Tarihçiler bu nedenle Timur'u suçlamaktadır.

“Kıymetli bahadırlar sayesinde pek çok yer fethettim ve 27 ülkenin hakanı oldum” diyen Timur hükümdarı olduğu ülkeleri şöyle sıralamaktadır:

“Turan, İran, Rum (Anadolu), Mağrib, Suriye, Mısır, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Mazenderan, Geylan, Şirvan, Azerbaycan, Fars, Horasan, Cidde, Büyük Tataristan, Harezm, Hotin, Kabilistan, Bahter, Zemin, Hindistan, Gürcistan, Ermenistan ve Kafkasya” Savaş kaybetmeyen ender komutanlardan biri olan Timur, hepsi zaferle sonuçlanan 17 sefer düzenlemiştir.

Küçük yaşta at binmeyi, kılıç ve mızrak kullanmayı öğrendi. Attığı oku yüzük deliğinden geçirebiliyordu. Savaş talimlerinden arata kalan zamanını dönemin büyük alimlerinden ders alarak geçiriyordu.

Büyük bir stratejist olan Timur, 300 kişilik bir kuvvetle 10 bin kişilik bir orduyu yenmiştir.⁸

Emir Timur “Türkistan Başbuğu” olarak da anılmaktadır. 9 Nisan 1336 yılında doğmuş 19 Mart 1405 yılında vefat etmiştir. Tarihe şu sözleri ile anılmaktadır. “Biz ki, Melik-i Turan; Emir-i Türkistan'ız Bizki Türkoğlu Türk'üz. Biz ki Milletlerin en kadimi Türk'ün başbuğuyuz”

⁸ <https://www.yeniakit.com.tr/kimdir/Timur>

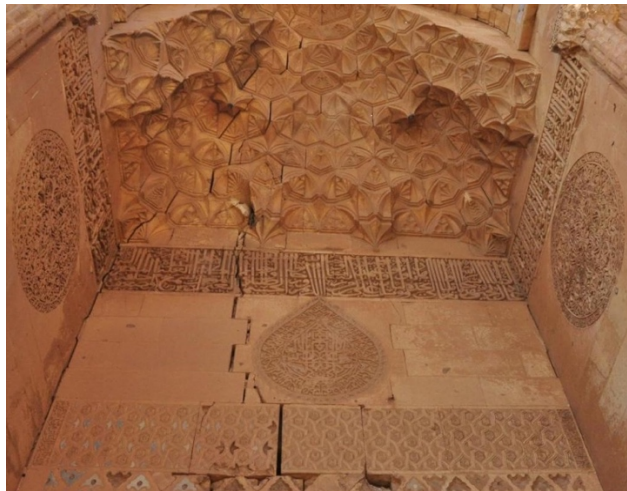
Timur, başarılarının yazılarak şahsının ölümsüzleştirilmesini arzu ettiğinden seferleri sırasında kâtiplerine Türkçe ve Farsça günlük tutturuyordu. Bu sebeple Nizâmeddîn-i Şâmî ve Şerafeddin Ali Yezdî'in Zafernâme'leri onun hayatı için en önemli kaynaklardır. Timur'un, ele geçirdiği ülkelerden Semerkant'a götürdüğü sanatkârlar içinde bazı musiki şinaslar da bulunuyordu. İbn Arabşah'ın Timur devri hânendeleri arasında saydığı Abdüllatîf Damganlı, Mahmud ve Cemâleddin Ahmed Hârizmlî, Abdülkâdir b. Gaybî Meragalı olup Celâyirli sarayından getirilmişti. Bu dönemde mûsikide özellikle iki kişinin adından üstat diye söz edilir. Bunlardan biri Endicanlı Yûsuf, diğeri Abdülkâdir-i Merâgî'dir. Timurlular devri resim sanatının kaynağı Bağdat, Tebriz ve Şîraz okullarıdır. Timur bu şehirleri ele geçirdikten sonra buralardaki sanatkârlardan bazılarını Semerkant'a götürmüş, daha sonra onlardan bir kısmı torunu Gıyâseddin Baysungur tarafından Herat'ta toplanmıştı. İbn Arabşah, Timur devrinin en büyük nakkaşı olarak Bağdatlı Abdülhay Hâce'yi anmaktadır.⁹

Timur'un Taşkent'teki heykeli

SULTAN İSA MEDRESESİ (ZİNCİRİYE)

**Melik Zâhir İsa Dönemi H. 778-809 (1376-7 – 1406-7) Günümüze Kadar Gelen Eseri:
Mardin Sultan İsa (Zinciriye Medresesi) Vakfiyesi**

⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/timur> Müellif: İsmail Aka

Bulunduğu Yapı ve Yer: Mardin Sultan İsa (Zinciriye) Medresesinin Ali Emiri, Mardin Ulu Camisi'nin iki minaresi arasında bulunan çelikten zincirin minarelerden birinin yıkılması üzerine bu medreseye getirildiğini ve medresenin 'Zinciriye' ismini bundan dolayı aldığını yazmaktadır. Bu Minare Timur orduları tarafından yıkıldığı için iki minare arasındaki zincirin bu medreseye taşınmasından dolayı bu ismi aldığı genel bir kanıdır.

Vakfiye Yazısı

Büyük karakterle, kabartma, istifli celi sülüs hat ile yazılmış olan kitabe, dikdörtgen çerçeve içerisinde porta duvarını dolaşmaktadır. Kitabede yer yer çiçekli süslemeler görülmekle beraber bazı kısımları tahrip olmuştur.

Kitabenin kapının doğu duvarındaki kısmı

Kitabenin kapı alınlığındaki bölümünün ilk kısmı

Kitabenin kapı alınlığındaki bölümünün ikinci kısmı

Kitabenin kapının batı duvarındaki kısmı

Metnin Tercümesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Ey Rabbim! Beni; bana ve anne-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih ameller işlemeye sevk et ve rahmetinle salih kulların arasına kat. Allah Teâlâ'nın davetine icabet ederek, kendisine hâdî ve veli olarak rabbinin cömertliğine güvendi. Onun sevabını umdu, Naîm cennetinde onun rızası için, işiten ve bilen (Allah)e tevekkül eden, onun merhametinin eksikliğini duyan, yaratılmışların en zayıfı, her şeyden müstağni (Allah)ye muhtaç Kara Arslan oğlu Gazi oğlu Sâlih oğlu Davud oğlu İsa el-Artukî bunu vakfetti ve onu sonsuza kadar vakıf kıldı.

Ayrıca bu kitabenin altında bulunan damla şekilli madalyonun alt kısmında da geçme motifli şeridin sağında dikey halde başlayıp şerit boyunca geçmeli motiflerin arasındaki altıgenlerin içinde devam eden ve şeridin solunda dikey halde son bulan oldukça küçük Karakterle yazılmış Esmâü'l-Hüsna ve tarih yazılı bir kitabe daha mevcuttur. (R. 131)

Tercümesi:

Esmâü'l Hüsna, Allah, er -Rahman, er-Rahîm, el-Melik, el -Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-'Azîz, el-Cebbâr,el-Mütekebbir,.....(Allah'ın isimleri)....., el-Bedî',el-Bâkî, el-Vâris, es-Sabûr. (Bu) 8 Rebiülevvel 787 (19 Nisan 1385) senesinde yazıldı.

Kapı alınlığında bulunan Esmâü'l-Hüsnâ kitabesinden detay

Tarihi: 2 Muharrem 787 (13 Şubat 1385)

Kapı alınlığındaki âyet kitabesi: Kapının doğu ve batı duvarında bulunan süslemeli madalyon

Değerlendirme: Artuklulara ait son kitabeler Sultan Melik Zâhir İsa'ya ait olup, bunlardan günümüze ulaşanlardan tamamını kendisinin yaptırdığı ve vakfettiği Sultan İsa (Zinciriyye) medresesinde bulunmaktadır.

Medresede bulunan kitabelerden çeşmede bulunananın dışında (K. 39) Sultan İsa'nın hiçbir sıfat veya unvan kullanmadığı görülmekle birlikte, bu kitabelerden yalnızca birinde ismi zikredilmektedir. Medresede bulunan diğer kitabelerde ise âyetler yazılı bulunmaktadır. Katip Ferdi'nin "Dil ile tanımlamak, güzelliğini ve ihtişamını kalem ile yazmak mümkün değildir" şeklinde tanımladığı medresenin portalindeki ana kitabeye göre 2 Muharrem 787 (13 Şubat 1385) tarihinde bina edilmiş ve Sultan Melik Zâhir İsa tarafından vakfedilmiştir. Artuklulardan Osmanlıya intikal eden vakıflardan olan Mezkûr medresenin, XIV. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerinde de kaydı tutulmuştur.

Sultan İsa'nın türbesi de kendi yaptırdığı bu medresede bulunmaktadır.

Mardin Sultan İsa (Zinciriye) Medresesi)Âyet/İnşa kitabesi

Sultan İsa'nın türbesinin bulunduğu bina kapısı üzerindeki kitabe

Metnin Tercümesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Rableri onlara, katından bir nimet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir. Hicri 787 (1385) senesi aylarında. En faziletli selam ve salat onun sahibi üzerine olsun Tarihi: H. 787 (1385).

(Mardin Sultan İsa (Zinciriye) Medresesi)

Türü: İnşa.

Bulunduğu Yapı ve Yer: Sultan İsa Medresesi ana girişinin batısında kalan çeşmenin iç yüzünde yer almaktadır.

Çeşme kitabesinin bugünkü durumu

Metnin Tercümesi:

Bunun inşasını efendimiz, es-Sâlih (Melik Salih)
(oğlu) el-Muzaffer (Melik Davud) oğlu es-
Sultanü'l-Âdil (Melik İsa)..... emretti.

Çeşmenin doğusunda yer alan kitabe parçası

Medrese duvarının güney yüzünün çatısında bulunan
kitabe parçası.¹⁰

Kitabe, tercüme ve değerlendirmeler dip nota yazılı tezden alınmıştır.

Sultan İsa (Zinciriyye) medresesi: Evkafı arasında, XVI. yüzyılda, şehirde 19 dükkân, Diyarbekir'deki 2 değirmen, Mardin'de bir bağ ve Tuffahiyye köyünün rub'u hububat hissesi zikr edilmektedir. Evkaf geliri 1526'da 14.150, 1540'da 12.780, 1564'de 12.641 akça idi.¹¹

1385'te yaptırılan Zinciriye Medresesi (Sultan İsa Medresesi), dilimli kubbeleri ve anıtsal giriş kapısı ile Mardin'deki yapıların en görkemlilerinden biri. Bir kale görünümü sergileyen yapı, Osmanlı Devleti'nin son zamanında hapisane olarak kullanılırken, Cumhuriyet döneminde öğrenci yurdu görevi ifa etmiş günümüzde restore edilerek sosyal ve kültürel etkinliklerin düzenlendiği bir merkez görevi görüyor.

---

¹⁰ T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

¹¹ Kâtip Ferdî, aynı eser, 31, not 2.

Çocukluğumda oynadığım bu medreseye ait eyvan ve eve su taşıdığım çeşme. Mayıs 2018 tarihinde ziyaretimden anı.

Mayıs 2018 ziyaretimde Sultan İsa ya dua ve teşekkürlerimi sundum.

Sultan İsa 1406 yılında Diyarbakır Emiri ve aynı zamanda kız kardeşi Ümmülhayı'nın kayınbabası olan Akkoyunlu Kara Osman Beğ ile muharebede, M.S 1406 yılında Sultan İsa ve Veziri Hacı Feyyaz yakalanıp şehit edilmiştir.¹²

Sultan İsa'nın Cenazesi Mardin'e getirilerek Mardin Zinciriye Medresesine defnedildi. Yerine amcasının oğlu Şhabeddin Ahmet geçti.¹³

Döneme Ait Marufiye Medresesi

Sultan İsa döneminde Mardin'e kazandırılan ve halk arasında, Marufiye Medresesi, olarak bilinen medrese, Şar Mahallesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Mardin'i daha yakından tanımak için bir yolculuk planlıyorsanız, şehirde keşfedeceğiniz çok nokta olacak. Öncelikle gezi listenize dahil etmenizi önerdiğimiz Marufiye Medresesi'nden biraz bahsedelim. Kitabesi günümüze

¹² Mardin Artuklu Melikleri Tarihi Kitap Ferdi Naşir Ali Emiri Hazırlayan Y. Metin Yardımcı – Editör İbrahim Özcoşar Hükeyin H. Güneş İstanbul -2006 Imak Ofset Basım Yayın. San. Tic. Ltd. Şti. s.43

¹³ Artuklu Yayınları Batık Hazine "Mardin Halk Kültürü" Şekip YURTTAŞER ISBN 978-605-9827-21-8 S.20

kadar gelemeyen medrese, Beyt il Artuki veya Hacı Maruf Medresesi olarak da bilinmektedir. Mimari özelliklerine bakacak olursak, medresenin XIII. yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Marufiye Medresesi, günümüzde oldukça harap bir halde olsa da; dış mimarisi gibi iç mekânı da oldukça zengin bir görünüme sahiptir. Aşağıdaki resimler bu medresenin ayakta kalan bölümlerine aittir.

Medresenin Günümüzdeki Hali

Mardin Şar Mahallesi'nin kuzeyinde Artuklu İlkokulunun üst kısmında bulunan bu medrese Beyt il Artuki veya Hacı Maruf Medresesi ismi ile tanınmaktadır.

Medrese günümüzde özel mülkiyete geçirilmiş olup yıllarca mesken olarak kullanılmıştır.

Mirasçıların her vefat sonucu artması, yüzünden medreseye gerekli tadilat ve yenileme çalışmaları yapılamamaktadır.

Medrese günümüze harap bir durumda gelmiş, kalıntıları oldukça geniş bir alana yayıldığından yapının büyük ölçüde

planı olduğu anlaşılmaktadır. Cephe kalıntıları oldukça zengin olup, aynı zenginlik medresenin içerisine de yansımıştır.

Medresenin kuzey bölümü selsebilli bir eyvana sahip, doğu ve batısı eyvanlarla genişleyen kubbeli bir mekânı yansıtmaktadır. Buradaki selsebil taş ve mermer mozaiklerle bezenmiştir. Selsebilden çıkan sular mozaik kanallarla kubbeli bölüme, oradan da avluya ulaşmaktadır. Selsebilli mekânın solundaki kalıntıların çapraz tonozla örtülü olduğu düşünülmektedir.

Medresenin doğu eyvanı oldukça geniş bir plan göstermektedir. Bunun kuzeyinde, avludan içerisine girilen, altı çapraz üstü beşik tonozla örtülü bir başka mekân daha dikkati çekmektedir. Bunun güneyindeki beşik tonozlu oda ile mescidin değişik dönemlerde eklendiği anlaşılmaktadır.

Marufiye Medresesi'nin planı Mardin'deki Sultan İsa ve Sultan Kasım Medreselerinde de aynen tekrarlanmıştır. Büyük olasılıkla bu medrese, cami ve türbe ile bütünleşerek iki katlı açık medreselerin öncülerinden bir örnek olduğu anlaşılmıştır.

Bir diğer Artuklu medrese örneği olan Mardin Marufiye Medresesi'nde ise farklı bir deneme söz konusudur. Burada büyük bir açık avlu etrafında farklı sektörleri oluşturan yapılar bulunmaktadır.

Yapının avlusunun kuzeyinde, ortadaki kubbeli bölüme açılan 3 kollu eyvan şemasının denendiği bir bölüm bulunmaktadır. Türk mimarlığında ilk kez görülen bu uygulamada 3 yöndeki beşik tonozlu eyvanlar ortadaki kubbeyle örtülü merkezi sofaya açılmaktadır. 3 eyvanlı bu uygulama kuzey Suriye bölgesindeki Tarma tipi evleri hatırlatmaktadır.

Medresenin kültür mirasımıza kazandırılması için yetkili mercilerin bu esere sahip çıkması, gözümüz önünde yıkılıp harap olmaması için gereken hassasiyeti göstermelerini

bekliyoruz.¹⁴

Döneme Ait Emir Hamamı

Sultan İsa'nın Veziri olan Hacı Feyyaz tarafından Mardin'e kazandırılan ve günümüzde de ayakta durup yapılış amacına uygun olara ayakta durmaktadır.¹⁵

Emir Hamamın şifalı suyu, Mardin Kalesi'nin bulunduğu yerden doğal yolla çıkıp, 13. yüzyılda yapılan ve halen kullanılan su yolu ile hamama ulaşır.

Hamam, muhteşem bir eski taş işçiliği örneğidir. Kitabesi kayıp olsa da yapı, yaklaşık olarak 13. yüzyıla tarihlenir. Hamamın suyu, suyu yumuşattığı için badem kabukları ile ısıtılır. Emir Hamamı'na, çarşının ortasındaki dar bir giriş kapısından girilir.

¹⁴ İbrahim Yüksel facebook paylaşımı

¹⁵ Artuklu Yayınları Batık Hazine "Mardin Halk Kültürü" Şekip YURTTAŞER) ISBN 978-605-9827+21-8 S.20

Döneme ait Kasımiye Medresesi

Kasımiye Medresesi, Mardin’de Artuklular döneminde yapımına başlanan medresenin inşası Timur dönemindeki Moğol saldırıları nedeniyle yarım kalmış, 15. yüzyılın sonlarında Akkoyunlu sultanı Kasım İbn Cihangir döneminde tamamlanmıştır. Medrese, eğitim verdiği dönemde bölgenin en önemli eğitim merkezi durumundaydı.

Bina Artuklu dönemi mimarisiyle inşa edilmiştir. İki katlı olan medrese, tek bir avlu etrafında yapılmıştır. Yapının güney cephesi ovaya bakar. Binanın giriş kapısı bu cephede bulunur. Kapı çeşitli işlemlerle süslüdür; ama bunların bir kısmı tahrip olmuştur. Binanın batısında ise Şafiiler tarafından kullanılan bir mescit mevcuttur. Dikdörtgen biçimli bu mescit, kubbeli bir yapıdır. Sünnilerin kullandığı mescit binanın doğusunda bulunur. Bu mescit Şafiilerin kullandığından biraz daha küçüktür. Yapının kuzeyindeyse çeşme yer alır. Binada toplam yirmi üç medrese odası bulunur. Bunların on biri alt katta, on ikisi üst kattadır.

Medresenin avlusundaki havuzda akan suyun akışı ile doğumdan ölüme kadar insan hayatı ve sonrası simgelenmiştir: Çeşmeden çıkan su doğumu, döküldüğü yer gençliği, ince uzun oluk olgunluğu ve suların bir havuzda toplanması ölümü temsil eder. Daha sonra bu su kanallarla toprağa aktarılır ve bu da topraktan tekrar can bulur.

Gün doğduktan sonra güneş batana kadar cephe önemli olmaksızın tüm derslikler güneş ışığından faydalanabilir. Dersliklerin kapı yüksekliği bir metreden biraz fazladır. Bu yüksekliğin özellikle tercih edildiği ve öğrencinin hocasının yanına girerken başını eğmesi için yapıldığı belirtilir. Günümüzde El Cezire Sanat Müzesi hizmet vermektedir.

16. yüzyılda Mardin'de en fazla maddi kaynağa sahip medrese olduğu bilinmektedir. I. Dünya Savaşı sırasında kapanmıştır. İki mescide, bir türbe ve bir çeşmeye de ev sahipliği yapmaktadır.

Rivayetlere göre Kasım Paşa burada katledilmiştir. Kasımiye Medresesi eyvanı, rivayete göre, Kasım Paşa'nın kız kardeşi, Kasım Paşa öldüğünde kanlı gömleğini ağıtlar eşliğinde bu eyvanın duvarlarına sürmüş ve hala o duvarlara su

döküldüğünde duvardaki kan izleri belli olmuştuydu, duvarlardaki kan izlerinin bunlara ait olduğu söylenir.

Kasımiye Medresesi girişi

Kasımiye Medresesi, Mardin'deki âbideler içerisinde, XVI. yüzyılda evkafı en fazla ve varidatı en zengin olan binadır. Öyle ki, bu zaviyenin evkafı arasında 1526'da yalnız Mardin'de 243 dükkân zikr edilmektedir. Bu dükkânlardan 74 tanesi Kaysariyye denilen büyük bedestenin yani kapalı çarşının içerisinde bulunmakta idi 4. Ayrıca, şehirdeki Kasımiyye hamamı, Kurs-ı ednâ köyünde 4, Amışmiş ve Karadere köylerinde birer değirmen, yine Kurs civarında 15, Rişmil'de 1, Mardin şehri etrafında 6 adet bağ, Mardin kazasına bağlı Şamrah, İbrahimiyye, Kelbîn, Kızılkend, Ebu Katara, Mal-depe, Harzem, Salâh, Savur kazasına tâbi Pır Ali depesi, Tezeklü, Yenice, Susan, Kurumşalu (Kurmuşlu), Arânis, Deve-kendi, Matar, Tel-Şihâm, Rummâni, Kıranlı köylerinin rubu hububat hisseleri bu evkafa dahildi. Varidatı topyekûn 141.082 akçayı buluyordu⁵. Bu varidat medrese, zaviye ve mescidin bütün masraflarını karşıladıktan sonra, artan yevmî 51 akça, senevî 18.360 akça havâss-ı hümâyûna veriliyordu. Bu evkafa 1540

(947) senesinde Diyarbekir'de bulunan Kasım Padişah evkafına ait 13 dükkân da ilâve edilmiştir, yıllık gelir 199.631 akçaya yükselmiştir.¹⁶

---

¹⁶ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: Edebiyat Fakültesi Basimevi — İSTANBUL 1969 Edebiyat Fakültesi Basimevi — İSTANBUL, 1969, Nejat Göyünç